

ULUSAL SEMPOZYUM

**GÜNÜMÜZDE YURT İÇİ
MEVLEVÎHÂNELERİNİN
DURUM VE KONUMLARI**

9 - 10 Aralık 2013

KONYA

BİLDİRİLER-SUNUMLAR

KONYA / 2017

ÇANKIRI MEVLEVÎHÂNESİ'NİN TARİHÇESİ GEÇİRDİĞİ SON RESTORASYON VE GÜNÜMÜZDEKİ KONUMU

Feridun ATA*

GİRİŞ

Mevlevîlik, yüzlerce yıl Türk-İslâm kültürü içinde önemli bir yere sahip olmuştur. İnsanlara telkin etmiş olduğu sevgi, birlik ve beraberlik ruhu, toplumun bütünlüğüne yönelik verdiği mesajlar her seviye ve düşünceden insanın dikkatini çekmiştir. Bu özelliği sebebiyle Türk sultanları, beyleri ve devlet adamları Mevlevîliğe gönül vererek, onun akidelerini yaşamaya ve yaşatmaya çalışmışlardır. Hz. Mevlânâ'nın ölümünden sonra (17 Aralık 1273) dostları, sevenleri ve yakınları tarafından teşkilâtlandırılan Mevlevîlik tarikatı dar bir bölgede kalmayıp fetihlerle beraber daha geniş coğrafyaya yayılmıştır¹. Özellikle Mevlevî şeyh ve dervişleri, fetihlerle genişleyen coğrafyanın vatan haline getirilmesinde ve buralarda Türk-İslâm kültürünün yerleşmesinde önemli görevler ifa etmişlerdir². Anadolu'da, Balkanlar'da, Ortadoğu'da ve Kıbrıs'ta her din ve coğrafyadan insana yön vermişlerdir. Onlara ahlâkın, faziletin, ümidin prensip hale getirilmesini tavsiye etmişler, aralarında fark gözetmemişlerdir. İslâm dininin temel değerlerinin öğreticisi olmuşlardır. Böylece kendine has bir ekol geliştiren Mevlevîlik zamanla müesseseseleşmiş; Melevîhâne, Mevlevî Dergâhu, Mevlevî Tekkesi, Mevlevî Asitânesi gibi isimlerle anılmıştır³.

Mevlevîhâneleri kuranlar, Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi zamanında, hatta daha sonraları bizzat Mevlevî halifeleri idi. Ancak XVI. yüzyıldan

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, fata@selcuk.edu.tr

¹ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 30.

² Bu konuda geniş bilgi için bkz: Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s. 279-362.

³ Hasan Özönder, "Karaman (Larende) Mevlevîhânesi", *Selçuk Üniversitesi 2. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1988, s. 144.

sonra Mevlevî dergâhlarını beyler, paşalar, vezirler yaptırmaya başlamışlardır. Meselâ; Peçoy Mevlevîhanesi 1665 yılında Gazi Hasan Paşa, Kayseri Mevlevîhanesi de 1675'te Bayram Paşa tarafından yaptırılmıştır⁴. Böylece Mevlevîhânelerin çoğalması ve hatta paşaların ve sultanların desteğiyle yapılması, buraların vakıflarını da artırmış, her türlü tamiri, yenilenmesi ve diğer birçok ihtiyaçları devlet ve vakıflar eliyle karşılanır olmuştur⁵. Öte yandan Mevlevîhaneler sadece dinî bir müessese olmayıp, siyasî, sosyal hayatta da aktif olarak yer almıştır. Birçok devlet adamı Mevlevîlikle yakından ilgilenmiş, zaman zaman Mevlevîlerin desteğini almışlardır⁶. Mevlevîlik III. Selim'den itibaren siyasi hayatta ehemmiyet kazanmış, çelebiler sultanlara kılıç kuşatmışlardır⁷.

Mevlevîhaneler, gerektiği zaman vatan savunmasında da aktif görevler üstlenmişlerdir. Örneğin; Balkan Savaşı yıllarında (1912-1913) Yenikapı Mevlevîhanesi hastane olarak kullanılırken, Galata Mevlevîhânesi de yardım toplama ve dağıtma merkezi olmuştur⁸. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine de Mücahidîn-i Mevlevîye Alayı teşkil edilmiş, bu alaya Anadolu'dan katılanlar Veled Çelebi'nin kumandası altında İstanbul'dan 1915 yılı başlarında yola çıkmışlar, Konya-Halep üzerinden Şam'a oradan da Filistin cephesine gitmişlerdir⁹. Keza Mevlevîhânelerin, Millî Mücadele sırasında da önemli hizmetlerde buldukları bir vâkıdır¹⁰.

Görüldüğü üzere Mevlevîhâneler, kurulduğu günden itibaren dinî, sosyal ve toplumsal hayatta aktif olarak rol almışlar, toplumun ihtiyacına

⁴ A. Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, s. 246-247.

⁵ Yusuf Küçükdağ, "Mevlânâ Dergâhu Vakıfları", (*Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*), Konya 1986.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, "Türk Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış", *II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Mayıs 1996, S. 2, s. 21

⁷ A. Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, s. 274.

⁸ Nuri Köstüklü; *Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler (Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye)*, Konya 2005, s. 30-31; Caner Arabacı, "Balkan Harpleri Sırasında Mevlevîhâneler", *Selçuk Üniversitesi II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi*, 14-15 Aralık 1993, Konya.

⁹ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", *Belleten*, LV, Ağustos 1991, S. 213'ten ayrı basım Ankara 1991.

¹⁰ N. Köstüklü, *Mevlevîhaneler*, s. 129-142.

göre maddî ve manevî desteklerini esirgememişlerdir. Birçok şehirde faaliyet gösteren Mevlevîhanelerden birisi de Çankırı'da kurulmuştur¹¹.

I. ÇANKIRI MEVLEVÎHANESİ

Tarihçesi

XIII. yüzyılda Selçuklu Devleti hükümdarlarından Alâaddin Keykubat Çankırı'ya Melik olarak Cemaleddin Ferruh'u tayin edince, ondan burada bir Dârüşşifa (Dârulâfiye – yani hastane-şifahane – 17. Yüzyıldan sonra da Osmanlı'da Tımarhane denilmeye başlanmıştır) yaptırmasını ister. Melik Cemaleddin Ferruh da (H. 633-M. 1235) yılında bu Dârüşşifa'yı yaptırır¹².

Cemaleddin Ferruh'un aynı zamanda Mevlevî şeyhlerinden olması sebebiyle yaptırdığı bu Bimarhânenin bitişiğine bir de Mevlevî tekkesi yaptırır¹³. Bundan sonra belgelerde Melik Cemaleddin Ferruh değil, Şeyh Cemaleddin diye zikredildiği dikkat çekmektedir. Bu özelliği sebebiyle söz konusu bina kayıtlarda Şeyh Cemaleddin Zaviyesi adıyla da yer almaktadır.

Daha sonra Şeyh Cemaleddin, Dârüşşifa'ya ek olarak Taş Mescid diye de anıla gelen fevkâni bir Dârulhadis yaptırarak binanın medrese olarak da hizmet vermesini sağlar. Hatta mütevellilerine tevliyet hakkı verilirken, bu hak medresede eğitim-öğretim yaptırmak şartıyla verilmiş ve vakıf şartnamesi de bu şekilde düzenlenmiştir¹⁴. Zaten XVIII. yüzyıldan itibaren Mevlevîhanelerde medreselerin de bulunduğu bilinmektedir¹⁵. Böylece Çankırı Mevlevîhanesi diye adlandırılan binanın XIII. Yüzyıldan itibaren günümüze kadar farklı alanlarda hizmet ettiği gibi bu özellikleri sebebiyle değişik isimlerle anıla gelmiştir.

¹¹ Çankırı Mevlevîhânesi hakkında geniş bilgi için bkz: Ferudun Ata, *69 ve 70 nolu Zarflardaki Belgelere Göre Çankırı Mevlevîhânesi*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 1995.

¹² Y. Önge, "Dârüşşifa", s. 251

¹³ *KMA*, Z. 70/47.

¹⁴ *KMA*, Z. 69/23.

¹⁵ Yusuf Küçükdağ, "Konya'da Bir Mevlevî Manzûmesi -Piri Mehmed Paşa Zaviyesi ve Vakfiyesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1991, s. 160-161.

Yeri

Çankırı Mevlevîhanesi, şehrin güneybatısında Derbent denilen kuru bir çayın kenarında, eski adıyla Tımarhâne Mahallesi'nde, yüksekçe kayalık bir tepenin üzerine inşa edilmiştir. Böyle bir tesis için bu yerin seçilmesine gerekçe olarak, şehre yakın olmakla beraber, havadar ve civar tepelerden getirilmiş hafif içimli bir suyun varlığının etkili olduğu tahmin edilmektedir. Bu su dan yakın zamanlara kadar istifade edildiği anlaşılmaktadır¹⁶. Belgelerde, söz konusu yapının bulunduğu yerle şehrin çok uzak olmayıp on beş dakikalık bir mesafede bulunduğu bahsedilmektedir. Ancak günümüzde bu bina, Çankırı şehrinin gelişmesi ve büyümesine paralel olarak neredeyse şehir merkezinin ortasında kalmıştır.

Plânı

Bugün ayakta olmayan Çankırı Mevlevîhanesi'nin elimizdeki orijinal plânına göre şu bölümlerden oluşmaktaydı:

Giriş kapısının karşısında on üç odalı ahşap iki katlı şeyh dairesi, buna bağlı yine iki katlı içeride sütunlu bir galeri ile çevrilmiş ahşap kubbeli sekizgen plânlı bir semahane, imaret, mutfak, helâlâr ve alt katta da bir ahır bulunmaktadır. Ortasında bir şadırvanı olan Mevlevîhane'de ikişer katlı derviş hücreleri, haremlik ve ziyaretçi odaları da mevcut idi.

Arşiv belgelerinde dergâhın üstünün kiremitle kapalı olduğu belirtilmektedir. Dergâh içinde bir de kadınlar kafesi olup buraya taş merdivenle çıkıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca dergâha ait bir su yolu olup dergâhın içine kadar bu sunun geldiğinden bahsedilmektedir¹⁷.

Tamirâtı

Mevlevîhane'nin, inşa edildiği 13.yıldan itibaren ihtiyaç duyuldukça tamir edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren dergâhın daha fazla bakıma muhtaç hale geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu yıllarda Mevlevîhanenin şeyhlik makamında bulunan Mustafa Nuri ve Hasip Dedeler göreve gelince ilk olarak dergâhın tamirat işleri ile

¹⁶ Yılmaz Önge, "Çankırı Dâruşşifası", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 5, s. 253.

¹⁷ *KMA*, Z. 69/1.

uğraştıkları ve dergâhın yıkılmaktan kurtarılması yönünde çaba sarf ettikleri görülmektedir. Gerek Konya'da Mevlâna dergâhına gerekse Evkaf ve Nâfia Nezaretlerine yazdıkları dilekçelerle dergâhın perişan haline dikkat çekmişler, ilgilenilmediği takdirde yıkılabileceği yönünde uyarılarda bulunmuşlardır.

Dergâhta 28 yıl süreyle meşihat görevinde bulunmuş olan Mustafa Nuri Dede, göreve geldiği zaman dergâhın binasını son derece harap vaziyette bulunduğunu, sanki bir tarla görünümünde olduğunu dile getirir. Bu perişan durum üzerine Mustafa Nuri Dede hemen bir keşif yaptırarak dergâhın ancak 54.450 kuruşluk bir masrafla yeniden ihya edilebileceğinin anlaşıldığını, bu meblağın temini için de başkent İstanbul'a giderek hallettiğini ve böylece dergâhı yıkılmaktan kurtardığını ifade eder.

Keza Mustafa Nuri Dede'den sonra meşihat görevini üstlenen Hasip Dede de dergâhın bakımsız haline dikkat çeker. Çankırı'ya gelir gelmez Konya'ya gönderdiği dilekçelerde dergâhın derhal tamir edilmesi gerektiğini, eğer bir-iki yıl içinde tamir edilmezse bir daha tamir edilemeyecek kadar çökebileceği yönünde uyarır. Çünkü huzur-ı şerif, semahane, hicran ve harem dairelerinin üzerinde ne kiremit ne de saçak kaldığını dile getirir. 1887 yılında dergâhın tamir edilecek kısımlarıyla ilgili de bir keşif yaptırmış olan Hasip Dede, ilgililer nezdinde yaptığı girişimlerden çok fazla bir netice alamamıştır. Ama o yine de tamirat taleplerini daha sonraki yıllarda da defalarca gerek İstanbul'a gerekse Konya'da dergâh merkezine iletmiştir.

Hasip Dede dergâhın yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasının sebebinin, yılların bakımsızlık ve ilgisizliğin yanı sıra dergâhın bitişiğindeki taş ocağından yapılan hafriyata bağlar. Çünkü dergâhın büyükçe bir taştan dağın üzerine inşa edilmiş olduğunu, bu dağın hem yukarıdan gelecek selleri engellediğini hem de dergâhın zeminini tuttuğunu ifade eder. Dolayısıyla bu hafriyatın engellenerek dergâhın yıkılmaktan kurtarılmasını ister. Fakat Hasip Dede bu teşebbüsünden de çok fazla bir sonuç alamaz. Çünkü bu hafriyat belediye tarafından yapılmaktaydı.

Dergâhta görev yapan şeyhlerin gayreti ile zaman zaman birtakım tamiratlar yapılmış ise de bunlar büyük ölçekli bakım onarım çalışmaları değildi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki ekonomik problemleri istenilen çapta bir tamirata imkânsız kılmaktaydı.

İşin aslına bakılacak olursa Çankırı Mevlevîhanesi gelir bakımından o kadar çaresiz değildi. Sahip olduğu vakıf arazileri, dergâhın her türlü bakım ve onarım ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek ölçüdeydi. Ancak dergâhın vakıf gelirleri tam ve zamanında verilmediği için dergâhı oldukça çaresiz bırakmaktaydı. Dergâhın şeyhleri gelirlerin düzenli alınması yönünde çok uğraşmalarına rağmen istenilen ölçüde başarılı olamıyorlardı. Örneğin, Şeyh Hasip Dede gelir temin etmek için aslında taş hafriyatına karşı çıkmış olmakla beraber, bu hafriyata engel olamayacağını anlayınca belediyeden hiç olmazsa bu hafriyat karşılığı bir miktar paranın dergâha verilmesini talep ederek ihtiyaçlarını karşılamayı düşünmüştü.

Öte yandan dergâha ait vakıf gelirlerinin az olmasının sebepleri arasında sadece ilgili vakıfların verimli şekilde işletilememesi rol oynamamış, aynı zamanda vakfa ait emlak kaydının doğrudan 'Mevlevîhane' adıyla kayıt edilmemiş olmasından da kaynaklanmıştır. Bir başka ifadeyle, Çankırı Mevlevîhanesi başlangıçta Şeyh Cemaleddin tarafından Bimarhâne olarak inşa edilmişti. Sonraları ise farklı fonksiyonlarla yeni adlar alınmış ve en son olarak da Mevlevî Dergâhı olmuştur. Böylece dergâha ait vakıfların sahipleri mallarını ya Şeyh Cemaleddin Medresesine ya Bimarhâne Mescidine veya Taş Mescidine diye vakfetmişlerdir. Dolayısıyla vakıfların gelirleri adı geçen yerlerin adıyla zikredildiğinden, Evkaf Müdürlüğüne de bu adlarla kaydedilmişti. Yani Çankırı Mevlevîhanesi adıyla "kuyûd-ı hakanî" çıkarılmamış olması, Mevlevîhanenin vakıf gelirlerinin tahsil edilmesinde ciddi ihtilaflara yol açmış, göreve gelen her şeyh bu problemi halledip vakıf gelirlerinden daha fazla istifade etmek istemiştir.

Günümüzdeki Durumu

Çankırı Mevlevîhanesi'nin bugün sadece Taş Mescid veya Darulhadis olarak yapılan kısmı ayakta. Mevcut yapı, merdivenleri ve kapısı Türk-Selçuklu taş işçiliğinin en güzel örnekleri arasındadır. Kuzeyde ana giriş kapısı yer alır. Kapıdan girildiğinde kesme taştan yapılmış dört sivri kemerin üstünde tuğla pantondiflere oturtulmuş, yine tuğla kubbeli küçük bir hacim ve bunun sağ ve sol taraflarında kesme taş, sivri tonozların örttüğü ve merkezi zeminden farklı seviyelerde yükseltilmiş Doğu ve Batı yönüne açılan iki eyvan görülür¹⁸. Doğu yönündeki eyvanda Cemaleddin Ferruh'tan

¹⁸ Y. Önge, "Dârüşşifa", s. 254.

kalma olduğu anlaşılan beş adet sanduka mevcuttur¹⁹. Bugün hâlâ ayakta olan binanın kuzey yönünde mukarnas süslü, iki tarafı merdivenle çıkılan kapısında orijinal bir kitabe mevcuttur. Bina, altta kül rengi ve beyaz kesme taşlardan itinalı bir şekilde yarındaki kayalığın yamacına inşa edilmiştir.

Çankırı Mevlevihânesi Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar tamir ve bakıma muhtaç bir halde olsa da ayakta kalmayı başarabilmiştir. Ancak 1926 yılında Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından sonra dergâh daha da ilgisiz ve bakımsız kalıp yıkılmaya terk edilmiştir. Yıllarca bu şekilde kalan bina 1970 yılında yapılan bir restorasyonla sadece Taş Mescit kısmı ziyaretçiye açılmıştır.

Son yıllarda Çankırlılar, Mevlevihânenin asıl plânına uygun olarak yeniden inşa edilmesi yönünde birtakım girişimlerde bulunmakta, kamuoyunun ve yetkililerin bu konuda desteğini arama konusunda ciddi bir çaba içerisindeyler.

Sosyal Bir Kurum Olarak Çankırı Mevlevihânesi

Mevlevihâneler dinî faaliyetlerinin yanı sıra sosyal hayat içinde de önemli görevler üstlenmiş olduğu için toplumun geniş bir kesimi tarafından yüksek bir kabul görmüştür. Bir başka ifadeyle Mevlevîlik toplumun uzağında, kendi kabuğuna çekilmiş bir tarikat olmadığı için her problem veya sıkıntılı durumlarda faal bir görev üstlenmişlerdir. Bu özelliği sebebiyle Mevlevihâneler sadece Anadolu'da değil, aynı zamanda Balkanlarda ve Arap ülkelerinde de yayılmışlardır.

Örneğin Çankırı Mevlevihânesi'nin, diğer Mevlevihânelerle birlikte Balkan Savaşlarında etkin bir rol üstlenmesi, fetih dönemlerindeki dervişlerin fonksiyonlarına benzer bir misyon üstlenmişleridir. Maddi yardımların toplanmasında öncülük ettikleri gibi bilfiil bazı Mevlevihâneler hastane yapılmak suretiyle savaş içinde aktif görevler almışlar, mevlevî doktor ve hasta bakıcılar buralarda hizmet etmişlerdir. Çankırı Mevlevihânesi'nin teşebbüsleriyle şehirde mahallî eşraf ve tüccardan para toplanmak suretiyle kendi imkânları nispetinde katkıda bulunmuşlardır.

Öte yandan Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik ve kültürel yönden sıkıntıda olduğu günlerde, İslâm ahalinin dinî, ilmî ve medenî terbiyelerinin

¹⁹ B. Ayhan, *Çankırı*, s. 254.

düzeltilmesi ve geliştirilmesi amacıyla kurulan Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye'nin Çankırı Şubesi üyeliğine Çankırı Mevlevîhane şeyhi Hasip Dede'nin getirilmesi de mevlevîhanenin sosyal hayatta veya sivil teşkilatlarda yer alma konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Ayrıca Çankırı'daki dergâh mensuplarının bürokratlarla olumlu diyalog içinde olmaları sebebiyle, birçok bürokratin Mevlevî olmasını sağlamış ve dergâhın hizmetlerinin daha iyi şekilde yürütülmesine olumlu katkıda bulunmuştur. Ramazan ayı ve diğer dinî günlerde gerek mahallî eşraf gerekse halk ile hep bir araya gelerek ibadetlerini beraberce ifa etmişlerdir.

Balkan Savaşı yıllarında diğer Mevlevîhaneler gibi, Çankırı Mevlevîhanesi'nin de her türlü maddî ve manevî yardımı yaptıklarına yukarıda kısmen değinilmişti. Şeyh Hasib Dede bu konuda aktif bir rol üstlenmiş, Çankırı halkıyla birlikte, savaşmakta olan askerlerimizin başarıları için hatimler indirmiş ve dualar yapmışlardır²⁰. Diğer taraftan, Mevlevîhanelere gelen 1912 tarihli Yardım Genelgesi çerçevesinde Çankırı halkı hemen harekete geçmiş, Şeyh Hasib Dede'nin nezaretinde birçok kişi imkânları nispetinde orduya maddî katkıda bulunmuşlardır.

Sonuç

13. yüzyılda halka sağlık hizmeti vermek amacıyla temelleri atılmış, bilahare yapılan ilavelerle medrese fonksiyonunu da üstelenmiş olan Çankırı Mevlevîhanesi, yüzlerce yıl dinî faaliyetlerinin yanı sıra toplumun her alanında katkı sağlamıştır. Mevlevîliğin sahip olduğu düşünce yapısı daima toplumla iç içe olmayı ön gördüğünden diğer yerlerde olduğu gibi Çankırı'da da toplumun her kesiminden insanın Mevlevîliğe sempati ile yaklaşmasına sebep olmuştur. Karşılıklı oluşan bu müspet his toplumsal barışın sağlanmasına ciddi katkıda bulunmuştur. Dinî faaliyetlerinin yanı sıra sosyal hayatın diğer alanlarında yaptığı katkılar her zaman kabul görmüştür. Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında ordunun ihtiyaçlarının karşılanması konusundaki fedakarlıkları göz önüne alınacak olursa, Çankırı Mevlevîhanesi'nin ve diğer mevlevîhanelerin toplumsal misyonunun oldukça önemli olduğu kolayca anlaşılır.

²⁰ KMA. Z. 70/44.